

Воля, Т. 2, Ч. 3—4 — Де вихід?

1921

Exported from Wikisource on 06/25/18

Е. Чикаленко.

Де вихід?

(Лист до редакції.)

Вп. п. Редакторе! Дозвольте мені, людині, хоч і далекій тепер від політики, але яка сорок років стояла близько коло справ відродження української нації, висловити в Вашому часописові свої думки з приводу сучасного становища України. Я не буду говорити про всі ті причини, що привели її до другої нашої Руїни. Я не згадуватиму ні про хибну діяльність нечисленних партій та гутрків, на які поділилась наша інтелігенція, ні про помилки та злочини окремих політичних діячів, бо це було-б даремним і дразливим самообвинувачуванням, самоопльовуванням, які нарешті пора вже нам залишити. Взагалі, пора вже покинути оті партійні та особисті чвари, ворожнечу, інтриги та однодушно, „односердне й одностайне“ взятися за справу виходу з того становища, в яке збігом обставин попала Україна, про що я й хочу тут висловитись, можливо, корочче.

Не вважаючи себе компетентним в справах Галичини і гадаючи, що ближча доля її піде окремою від Наддніпрянщини дорогою, я скажу тільки, що визволена з лабет Польщі і нейтралізована Галичина, мала-б для нас, Наддніпрянців, величезне значіння в справі нашого визволення з братніх обіймів Московщини.

Що до визволення Наддніпрянської України, то здається тепер всім ясно, що на якусь інтервенцію з Антантою нема нам чого сподіватися, а треба покладатися тільки на національну відпорність, енергію та завзяття народу нашого, який вже три роки кривавиться в боротьбі з московськими окупантами. Народ наш, після чотирьохлітнього досвіду нарешті переконався, що на Україні повинна бути тільки своя українська влада, бо всяка чужа — чи комуністична, чи чорносотенна, тільки плюндрує й грабує його. До цієї свідомості довели його самі ж оті московські окупанти, з якими він тепер і бореться так героїчно. Але боротьба та провадиться неорганізовано, непланомірно й несистематично і її доконче необхідно організувати, одухотворити, щоб підняти всенародне повстання і, вигнавши большевиків, збудувати свою державу.

Розглянемося — як це зробити і хто має тепер найбільше шансів на це?

Там, на Україні, де весь народ об'єднався, принаймні думкою, під гаслом — „Геть чужинців“ і дійшов до такого шовінізму, що загрожує вирізати всіх, хто говорить по московському, з великого числа всяких отаманів та ватажків, що боряться з окупантами, найбільше уславився очевидно найталановитіший з міже них — „батько“ Махно, що по своїй вдачі нагадує одного з героїв Руїни XVII віку, але й Махно, як і Сірко, людина без широких державотворчих плянів, а тільки — дика, степова, руйнуюча сила, що несвідомо, інстинктивно, обороняє свій край від чужинців, а тому й неможна сподіватись, щоб він зміг вигнати Москалів і

збудувати Українську Державу.

Тут, на еміграції, наші люде розбіглись думками, в них нема такого одностайного захоплення однією думкою, одним поривом, одним гаслом, як у народу на Україні, а тому й нема такої особи, на якій спинилися-б очі. Тут люде поділились на гуртки, на групи і замість того, щоб збільшувати книжковий запас, цей культурний капітал для України, всю свою енергію, папір та гроші витрачають на гризню між собою, на полеміку-лайку в своїх органах, нікому на Україні непотрібних, а тут тільки скандалізуючих українську націю. Один гурток в своїм органі виступає проти боротьби з московською комуністичною владою і закликає до кооперації з нею. Другий — стоїть за будування своєї комуністичної республіки, яка була-б в федеративному з'язку з такою-ж московською і всіх инакомислящих лає ... „по комуністичному“.

На чолі цих гуртків стоять, на жаль, наші найчільніщі люде — видатний учений історик [М. Грушевський](#) та талановитий беллетрист [В. Винниченко](#), які, правда, тепер вже не мають того політичного значіння, що ще недавно мали, бо як державні мужі, не виправдали тих надій, що поклало на них громадянство. Їхне абстрактне теоретизування, після всяких манівців, завело їх на стежку кооперації з московськими комуністами, яка йде в розріз з широким шляхом національної самоохорони, по якому інстинктивно пішов наш народ, а тому обидва вони й втерляли свою таку голосну ще недавно популярність серед мас на Україні. Перший з них, хоч і учений історик, не зрозумів нашого

історичного моменту і перемудрував, переполітикував, ставши на чолі по суті велико-руської ес-ерівської партії і мусів вийти в тіраж ще разом з ес-ерівською Центральною Радою і зможе повернути своє політичне значіння хіба тільки з „евентуальним“ відродженням тої Ц. Ради. Винниченко, гарячий сангвінік, чесний та щирий, але не реальний, політик, зійшов з політичного кону добровільно, вийшовши з Директорії, і зможе вернутися на перше місце тільки тоді, коли Україна стане дійсно „Українською Комуністичною Республікою“...

Крім цих гуртків (я не кажу про чужих нам Моркотуна і Ко.), є багато окремих особ, що як і більшість Галичан, стоять за федеративний, або навіть автономний, зв'язок з будь-якою Росією, хоч-би й з царською.

Галичане, розчарувавшись в державно-творчих здібностях Наддніпрянців і загубивши всяку надію на можливість разом з ними збудувати Соборну Українську Державу, тепер за малим не всі прагнуть з'єднання з Росією, в надії, що вона їх врятує від Польщі. Дійсно, до 1917 року вся Московщина прагла приєднати до себе Галичину та Підкарпатську Україну, щоб, задушивши отой Пьемонт, яким була Галичина для України, закінчити об'єднання „руссаго народа подь скипетром руссаго Царя“, в чім наочно могли переконатися Галичане, після заняття Москалями Львова. Але тепер, після того, як воскресла Україна і полоненні Галичане відіграли таку велику роль в організації шкільництва на Україні та її державного апарату, всі москалі, починаючи з чорносотенців і кінчаючи большевиками,

боятися приєднання Галичини до Росії, щоб не збільшити в ній українського сепаратистичного елемента і не довести її знов до розпаду.

І тепер з певністю можна сказати, що поки не буде самостійної, Української Держави над Дніпром, ніхто Галичини й не подумає відривати від Польщі. Був час, коли Галичане, пішовши разом з Скоропадським, допомогли-б йому збудувати дійсно Українську Державу, але вони воліли піти з наддніпрянськими соціялістами і розвалити ту, хоч напів-українському державу, яка згодом вирвала-б їх з польського ярма. Тепер, намагаючись вирватися з того ярма, галицькі політики, в роспуці кидаються на всі боки: пробують увійти в контакти й з Маклаковим, Гірсом, Струве і з Денікіним та намовляють Наддніпрянців приставати на федерацію з Росією, яка „мовляв“ вже не буде такою, як була царська. Але ми вже бачили й царську, і Росію Керенського, і большевицьку і знаємо, що Москалі всі однакові централісти-імперіалісти, як і Поляки. Очевидно, що й з цих федералістичних кол нема чого сподіватися визволителя і будівничого Української Держави.

Але все таки велика більшість емігрантів наших стоїть на принципі суверенності України. Одні, з цих самостійників, переважно соціялісти всяких гатунків — і „настоящі“, як ес-деки та ес-ери, і „фальсіфіковані“, як соц.-самостійники та ес-ефи, що тільки під час революції понадівали на себе кереї захистного-соціялістичного кольору, стоять за самостійну Народню Республіку, устрій якої кожна з цих груп, чи партій, уявляє собі по своєму. Несоціялістичні „Народня Партія“ та

„Хлібороби-демократи“ якось невиразно говорять про форму майбутньої Української Держави і тільки „Хлібороби-Державники“, на чолі з В. Липинським, твердо й виразно стали на точці погляду, що Українську Державу може збудувати й оборонити від сусід тільки „дідовий“ Гетьман-Монарх. До дуже логічних та переконуючих аргументів В. Липинського, („Хліборобська Україна I—IV“), одного з найкращих знавців гетьмансько-козацького періоду нашої історії, можна хіба додати тільки те, що справді, не можна збудувати й оборонити держави з республіканською формою там, де немає своєї національної буржуазії і майже немає інтелігенції і де 80% населення не може прочитати навіть виборчих списків; республіканська форма тепер вимагає більшого культурного рівня народу, ніж тепер на Україні, чи взагалі в колишній Росії, крім хіба Фінляндії та Прибалтики.

Але, на жаль, Хлібороби-Державники з'являють ідею монарха з особою П. Скоропадського, мотивуючи тим, що він гетьманського роду і вже раз довів свою здатність до будівництва держави, забуваючи, що на Україні не було гетьманів гетьманського роду, крім [Юрася Хмельницького](#) та [Петра Дорошенка](#). Що-ж до будівничої здібності П. Скоропадського, то сміливо можна сказати, що він довів хіба те, — як не треба будувати держави. Своєю невиразною соціально-національною політикою, він придбав собі у народу славу „панського гетьмана“, у панів — репутацію „демократа й сепаратиста“, а в українській інтелігенції — опінію „об'єдинителя Росії“, і через те, як він сам висловився, — „не поміг йому Господь збудувати Українську Державу“, хоч і опірався він на 500 тисяч німецьких штиків. Не допоможе йому

Господь і тепер, як-що він рішиться з якоюсь військовою силою з'явитися на Україну; своїм вступом він тільки розіб'є український протибольшевицький фронт і внесе заколот в боротьбу повстанців з Москалями, бо велика частина повстанців з'єднається проти нього з большевиками, як з'єдналась і проти Денікіна та Врангеля. Цілком можна припустити, що П. Скоропадський тепер вже не „Малоросійський Старшина“, яким був за часів свого гетьманування, що він став тепер зовсім свідомим самостійником і що помилкою було його скидати з гетьманства та ще саме тоді, коли в кабінеті вже мало не більшість міністрів були свідомі давні українські діячі, але ще більшою помилкою — виставляти його кандидатуру на Гетьмана-Монарха тепер, коли так попсована його репутація у всіх шарах та верствах української людності, що за ним може піти хіба якась невелика купка. А тому й кандидатуру П. Скоропадського на визволителя і будівничого України треба теж відкинути, як і попередні.

Але не можна відкидати самої ідеї Гетьмана-Монарха, яка тепер, як кажуть приїзжі з України люде різних світоглядів, набирає все більше й більше популярності. Народ на Україні, що за цих чотирі роки бачив та перетерпів всякі влади і всяке безладдя, прагнучи ладу, при якому можна було-б жити, не ризкуючи кожної хвилини своїм життям, спокійно оратися, інтуїтивно приходять до думки, що йому треба „тата“, „хозяїна“, „царя“, „хоч палиці, з надією короною“, хоч „Гетьмана, за якого хоч і били шомполами, та не розстрілювали“, тоб-то, до тієї-ж думки, яку так блискучо обґрунтував історик [В. Липинський](#). Ес-дек, що об'їздив

Волинь, як український комисар, підчас наступу Петлюри з Пильсудським, оповідав, що селяне радили йому для більшої поваги серед народу, не називати себе комисаром, в ролях яких вони бачили всяких жидків, а губернатором, і жалкували, що Петлюра не оголошує себе царем, за яким, як вони казали, вже занудився народ. В цікавих споминах д. Ярополка в „У. Прапорі“ згадується, з яким побожним зацікавленням селяне на Україні допитувалися у галицьких стрільців — чи правда тому, що міже ними переховується царевич? А коли ті запевняли, що ніякого у них царевича нема, то селяне тільки похваляли їх за таку конспірацію, упевнившись, що серед таких обережних людей, царевич виховається від ворогів і таки заведе можливий для життя лад.

Дійсно, як слушно доводить Липинський, тепер тільки монарх зможе дати бажаний спокій, тільки монарх зможе збудувати українську державу та оборонити її від сусід, а тому треба спішити поставити свого монарха в своїй державі, поки ще не настав всеросійський царь, до якого неминуємо врешті приведе централістично-самодержавна комуністична влада, бо тоді Україна з московського комуністичного ярма, знов попаде в московське царське, хоч може трохе й лекше за те, що було до революції. Зрозуміло, що українській інтелігенції, вихованій на демократизмі, на мріях про державу „без холопа і без пана“, з виборними гетьманами, чи на соціялистичних принципах, не лекко позбутися мрій про республіканську форму держави. Ми не мали своїх царів, королів, чи навіть і великих князів, бо російська школа привчила нас думати, що й Владимир Святий не наш; у нас не

було отої сучасної мишури двірської та родовитої аристократії, бо вся вона стала чужою нам, а тому нам якось ніяково, навіть соромно й подумати про свого монарха, а тим часом, хто вдумається в наше минуле і тверезим оком гляне на сучасне, той побачить, що колись до татарщини ми мали свою державу, бо мали своїх монархів, а в новітні часи і досі не мали й не маємо, бо не мали й не маємо своїх монархів. — Але українським монархом не може бути ні Скоропадський, ні Петлюра, ні хтось інший свій, бо на своїм у ми, по своїй недісциплінованості, не об'єднаємося, не помиримося, а знов тільки якийсь варяг, як в старовину; якийсь чужоземний королевич, що матиме за собою піддержку якоїсь держави, прийде з своєю гвардією, привезе своїх, а не московських, „фаховців“ чи „спеців“ і поведе політику понадклясову, понадпартійну і з'організує державу з неграмотних хліборобів, як це зробили в наші часи чужоземні королевичі в Греції, Румунії, Болгарії, а приклади культурних народів, як Финляндці, Прибалтійці, Чехи та інші, що з'організувались в республіки, до нашого неграмотного народу не підходять.

Як-же здійснити ідею Української Монархії, без якої не може бути і нашої державности? Ту ідею, до якої інстинктивно дійшов наш народ і яку мав сміливість голосно піднести не мартовський, а давній, з гімназичних часів свідомий український діяч, один з найчільніших інтелектів наших, В. Липинський?

Найпростіше і найшвидче здійснити її можна було б тоді, коли б цією думкою перейнявся наш державний центр, тобто

Рада Республіки та уряд на чолі з С. Петлюрою, до голосу якого прислухаються всі: одні — з надіями, другі — недовірям, треті з злостю й призириством, а дехто й з заздрістю до особи Петлюри. Але всі, навіть й особисті вороги його, мусять признати, що з українських імен ім'я Петлюри тепер найпопулярніше не тільки на Україні, а й по цілому світі, бо Україна так, чи инак, а всіма з'ясується тепер з ім'ям Петлюри. Ще в 17. році, його знали менше, як Грушевського, або Винниченка, а вже починаючи з повстання проти Скоропадського, хоч і не він його організував, ім'я його все росте й росте, завдяки перше всього тому, що він непохитно весь час держався ідеї самостійності України і стояв на чолі уряду й армії, що боролася з московськими окупантами. Інший на його місці, давно махнув-би рукою на все і, захопивши хоч небагато грошей, на які він має моральне право, поїхав-би собі кудись в спокійне місце відпочивати, а він весь час переживає з урядом та армією всі фізичні й моральні злигодні подоланих та поневіряння, що спадають на голови людей, силою викинутих з рідної землі. При чім, ніхто не може закинути йому — „своєкористія та любостяжанія“, в яких обвинувачують не мало наших найвидатніших політичних діячів. З другого боку, його ім'я спопуляризували Москалі безмірно більше, як чорносотенці — ім'я Грушевського за царських часів; тоді тільки глузували з „язика Грушевського“, а тепер карають за „язик Петлюровскій“, розстрілюють за „Петлюровскія повстанія“, садовлять по чрезвычайках за всякі прояви українства, називаючи їх „Петлюровщиною“, і тим тільки піднесли в очах народу ім'я Петлюри і українського уряду. Тепер народ, забувши ще недавно такі принадні соціалістичні „лозунги“ та

програми, виробив свою: „найлучча, кажуть селяне, програма у Петлюри! Чому? Бо він і проти большевиків і проти денікінців!“ Отсе й вся програма!

Все отсе вкупі привело до того, як оповідають приїзжі з України, що ім'я Петлюри тепер стало там гаслом в боротьбі з московськими гнобителями та сімволом самостійности України. Можна не визнавати Петлюри за великого чоловіка, не причисляти його до найздібніщих наших людей, але не можна не признатись, що, чи збіг обставин, чи його здібності, піднесли ім'я його на таку височінь, що тепер він тільки один має хоч якісь шанси на об'єднання повстанських загонів та на визволення України. Тільки не треба йому заважати, вставляти паліччя в колеса, не треба в безсилій злобі плюгавити, ганьбити його, пам'ятаючи, що тут ходиться не про особу Петлюри, а про честь України, на чолі уряду якої стоїть Петлюра.

І коли цей уряд захопиться ідеєю Української Монархії і, зробивши відповідні заходи що до кандидата на Гетьмана-Монарха, з цим гаслом піде на Україну, то вістка про свого царя, про близький наступ спокою й ладу, піднесе дух народу, допоможе підняти всенародне повстання і вигнати Москалів.

Противники Петлюри запевняють, що у нього так закрутилась голова на вершині влади, що він до смерти не зречеться її добровільно. Але з певністю можна сказати, що коли йому доля послужить і пощастить вигнати московських гнобителів, то він задовольниться славою Пожарського чи Гарібальді і складе владу перед тим, хто дійсно зможе збудувати

Українську Державу. Коли він „во славі“ повернувся з Житомира, попереді німецького війська і був закиданий в Києві квітами, як „визволитель від большевиків“, то зрікся високих посад, які тоді міг-би одержати, і вернувся до своєї давньої професії журналіста, прийнявши скромну посаду рецензента в „Книгарі“, поки його не обрано було на голову Київського Земства, а потім і на голову Всеукраїнського Союзу Земств. Петлюра за цих чотирі роки досвіду повинен переконатися в тім, що Української Держави ніхто с в і й, хоч-би він був і геніальним організатором, збудувати й укріпити не може, як не зміг того зробити й [Великий Богдан](#) і мусів піддатися Москві.

Географичне положення України над теплим морем, з найкращою в Європі чорноземлею, з незчисленими підземними багатствами, при незахищених природою границях, завжди приваблювало і буде вабити ненажерливих сусід. Разом з тим та ж родюча земля та лагідне сонце, що не вимагають тяжкої праці, як польський пісочник та московська глинка, не виробили у нашого народу систематичної працьовитості та енергії в боротьбі з природою, як у наших сусід. Кров перехожих, свободолюбивих народів, що тече в жилах нашого народу, не дала витворитися в йому здатності до гуртування, дісциплінованності, до державної організації, як у Москалів. Всі оці фактори, що впливали на протязі тисяч років, не дали змоги виробитися у нашого народу відпорності проти сусід, під яких він мусів завжди підпадати; він мав свою державність тільки тоді, коли її організували Варяги, аж поки кров їх не змішалась з українською і вони не почали, українським звичаєм,

відділяти всіх жонатих синів на своє власне господарство і тим, распорошивши державу, не піддали її під владу сусідам. Тепер, коли распалась сила сусідова, що гнітив український народ на протязі двох з половиною століть, настав час, коли можна знов збудувати свою державу, але для того треба знов покликати Варяга, перед яким скоряться всі наші інтелігентні сили: і амбітники, і славолюбці, і егоцентрики та анархисти і, покинувши боротьбу між собою за перші ролі, всі візьмуться за працю організації держави і хіба тільки уперто-прямолинійні з соціалістів будуть в мовчазній опозиції, бо народ за цих чотирі роки досить вже наслухався їхніх „лозунгів“ про поглиблення революції і так натерпівся, що не скоро стане знов до них прислухатися. Вже тепер, як оповідають приїзжі навіть ес-ери, народ наш не тільки про соціалізацію землі, а взагалі про землю і не згадує, бо не тільки панської, а й своєї нема чим обробити — все большевики реквізували і вивезли в Московщину і одбірають навіть і той хліб, що вродив на копаних грядках!

Ще висловлю скілька думок про внутрішнє впорядкування в майбутні державі нашої.

Державній устрій нашої країни повинно будувати не на парламентаризмі та централізмі, а на федерації окремих земель, округів, чи губернів, тоб-то на широкім самоурядованні, але не на цензовім дореволюційнім земстві і не на пролетарських советах, а на земствах-радах, вибраних тільки в першій інстанції по загальному демократичному виборчому праву, але не по виборчих списках, а з місцевих людей, відомих кожному в своїй околиці. Делегати цієї

першої земської одиниці вибирають гласних до повітової Ради, а ті — вибирають послів до губернської Ради, що разом з тим будуть послами і до Центральної Державної Ради, чи Союму, перед яким повинно бути відповідальне міністерство.

Найважче в такій хліборобській країні, як наша, впорядкувати земельне питання, на якому зломило собі шию не мало людей, починаючи з славних братів [Гракхів](#). Не можна його zostавити в дореволюційнім стані, не можна полишити його на полюбовне розрішення землевласників та селян між собою, як думають хлібороби-державники, але й не можна рішати його по принципу — „вся земля трудовому народові“ чи як каже сільська голота — „всім по сім“. Бо, перше всього, як каже статистика, всім по сім десятин не стане, та при такому распорошенню землі, з примітивною хліборобською культурою, не стане продуктів для апровізації міст, фабрично-промислового робітництва, на виробку цукру, спирту та всякого технічного промислу. А на кооперацію в хліборобській продукції, про яку де-хто марить, не можна покладати ніяких надій, бо масових прикладів такої продукції ще світ не знає і нема підстав думати, що наш народ покаже світові приклади такого способу господарювання; досвід на хліборобських артілях-спілках М. Лівіцького у нас вже показав це. Кооперація, дійсно, має місце в сільському господарстві по багатьох краях, але тільки в спільному збуті та закупі продуктів, а не в гуртовій продукції, бо сільське господарство не те, що фабрично-промислове, воно по своїй природі вимагає особистої ініціативи, творчости кожного господаря.

Коли тепер, при сучасній прадідівській с.-господарській культурі, передати всю землю трудовому народові, то він на ній ледве виробить продуктів для себе, як справедливо народ і характеоизує таке дрібне господарство приказкою — „Що Іван зробив, те Іван і ззів“, а для міст та фабрик хліб хоч привозь з якоїсь Аргентини. Та й робітників тоді для фабричної промисловості треба буде знов спроважувати з Московщини та Білорусі, бо наші люде волітимуть сидіти на чистому повітрі своїх смужок землі, ніж коптитися по фабриках та бруднитися по копальнях, що у нас мало місце і до революції. Відомо, що большевики, на основі принципу самовизначення, не хотіли признати Україні Донецько-Катеринославського промислового району, бо там майже всі робітники Москалі; та й все майже фабрично-промислове робітництво на Україні складається з неукраїнських елементів. Чи й на далі всі Українці повинні зоставатися тільки хліборобами? Чи й будуча українська держава повинна бути без свого фабрично-промислового пролетаріяту, без цього, як кажуть соціялісти, „авангарду визвольної боротьби, та будівничого майбутньої нової суспільности?“

Натурально — ні! Але натурально, що й наш майбутній пролетаріят повинно забезпечити такими умовами життя та законодавством, яких прагнуть робітники культурних країв, тоб-то 8-ми годинного робочого дня, забезпечення в каліцтві, старості, участів в прибутках і т. д.

А земельну реформу треба улаштувати на скасуванню лятіфундій, бо вони не вигідні для держави, процентово

даючи менше продуктів, як середні господарства, та на встановленню максимуму землеволодіння, в розмірах, признаних агрономичною наукою найпродуктивнішими в данній місцевості. Таким розміром треба признати приблизно той земельний ценз, що його було прийнято в дореволюційній Росії для безпосередньої участі в земських та державно-думських виборах, в різних повітах — ріжний, в залежності від цінності та продуктивності землі, від 50 десятин — в центральній Україні і до 250 дес. — в болотяно-лісовій та степовій.

Згодом, коли згуститься населення, коли підніметься інтенсивність культури, цей максимум можна буде понизити, але все таки тільки до таких розмірів, щоб освіченому агрономічно землевласникові, вигідніше було-б працювати на своїй землі, а ніж десь служити. Таки, чином отся полишена власникам середня земельна власність, буде тим земельним фондом, яким держава буде при потребі розпоряжатися. Всі землі вище означеного максимуму, здатні до хліборобства, держава, видавши за них власникам процентіві папери, розпарцельовує, розпродує у власність по довголітній розстрочці хліборобам, але виплату процентів по паперах треба розкласти на всіх платящих подоходний податок, а не тільки на самих хліборобів, що купили землю, щоб не обтяжити їх неоплатними боргами.

Грошову валюту, як кажуть спеціалісти, треба організувати на забезпеченні її зерном, якого для цього зовсім не треба зібрати по елеваторах, а тільки реєструвати.

Отсе в коротких словах схема державного та земельного впорядкування, які майбутня держава наша розрішить так, як їй покаже саме життя.

А згодом, коли держава наша одіб'ється від Москви, устоїться, окріпне під монархом і коли весь народ навчиться читати виборчі списки, як по інших державах, привчиться за конституційної монархії, як наприклад в Англії, до виборчого права, призвичаїться до громадського самоврядування, тоді внуки наші, чи правнуки може й схотять подумати і за Українську Народню Республіку, а нам поки-що треба подбати за Монархію, без якої ми не матимеме своєї держави і не об'єднаємо всіх українських земель в Соборну Україну.

Коли-ж наш державний центр на чолі з Петлюрою не перейметься цією думкою і не візьметься за її здійснення, а сидітиме на чужій території, то морально вб'є себе. А Україна, знесилена, обезкровлена в героїчній, але неорганізованій боротьбі з гнобителями, як і за Руїни XVII-го століття, знов підпаде на довгі роки під владу більш здісціпнованих та з'організованих сусід наших, аж поки знов не настане світова завірюха, що знов „в огні її окраденную збудить“, на той раз вже остаточно, до вільного, самостійного життя.

Baden bei Wien,

1921, 15.IV.

Ця робота перебуває у [суспільному надбанні](#) у Сполучених Штатах та Австрії.

- Робота перебуває у суспільному надбанні у Сполучених Штатах, тому що вона опублікована до 1 січня 1923 року.
- Термін дії авторських прав на цей твір в Австрії закінчився до 1 січня 2000 року, оскільки авторське право в Австрії закінчується 70 років після смерті автора.
- Автор помер у 1929 році, тому ця робота є у суспільному надбанні у тих країнах, де авторське право діє на протязі *життя автора плюс 80 років чи менше*. Ця робота може бути у суспільному надбанні також у країнах з довшим терміном дії авторського права, якщо вони застосовують [правило коротшого терміну](#) для іноземних робіт.

About this digital edition

This e-book comes from the online library [Wikisource](http://wikisource.org)^[1]. This multilingual digital library, built by volunteers, is committed to developing a free accessible collection of publications of every kind: novels, poems, magazines, letters...

We distribute our books for free, starting from works not copyrighted or published under a free license. You are free to use our e-books for any purpose (including commercial exploitation), under the terms of the [Creative Commons Attribution-ShareAlike 3.0 Unported](http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/)^[2] license or, at your choice, those of the [GNU FDL](http://www.gnu.org/licenses/fdl.html)^[3].

Wikisource is constantly looking for new members. During the realization of this book, it's possible that we made some errors. You can report them at [this page](#)^[4].

The following users contributed to this book:

- Madvin
- Arxivist

-
1. [↑ http://wikisource.org](http://wikisource.org)
 2. [↑ http://www.creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0](http://www.creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0)

3. [↑ http://www.gnu.org/copyleft/fdl.html](http://www.gnu.org/copyleft/fdl.html)
4. [↑ http://wikisource.org/wiki/Wikisource:Scriptorium](http://wikisource.org/wiki/Wikisource:Scriptorium)